

لینک های مفید

عضویت
در خبرنامه

کارگاه های
آموزشی

سرویس
ترجمه تخصصی
STRS

فیلم های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سرویس های
ویژه

عوامل موثر بر فساد اداری با تاکید بر ایران

حنیفة حیدری کارشناس ارشد علوم اجتماعی مدرس پیام نور طارم
مجید محمدی دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی توسعه مدرس پیام نور طارم
فریبا نجفی دبیر ادبیات

چکیده

فساد بیانگر نوعی اغتشاش در نظامی درست و منطقی است که به مرور زمان با آسیبی که به بدنه ریشه و اساس نظام می‌زند موجب فروپاشی نظام می‌گردد. در کلیه جوامع طمع و فقر از عوامل موثر در ورود افراد به کارهای فسادآمیز می‌باشد. ظهور فساد اداری قدمتی به درازی جامعه بشری دارد و رابطه آن با توسعه نظام سیاسی مستقیم است تا جایی که پیدایش آن می‌تواند موجب اخلال در نظام سیاسی یک کشور شود. در یک نظام اداری فاسد، کارمندان از موقعیت انحصاری خود در ارائه خدمات بهره می‌گیرند، و با شغل خود به تجارت می‌پردازند که این امر علاوه بر آسیب زدن به توسعه، مانع رشد رقابت سالم و عدالت اجتماعی می‌شود. با توجه به اهمیت وجود نظام اداری سالم و اثرات آن در توسعه کشور، در این پژوهش سعی بر این است که به بررسی مفهوم فساد اداری، علل و عوامل موثر بر فساد اداری و انواع فساد اداری و همچنین علل ظهور و گسترش فساد اداری رادر کشور بررسی، و راه کارهای و مبارزه با آن را ارائه شود.

واژه‌های کلیدی: فساد اداری، نظام سیاسی، نظام اداری، عدالت اجتماعی، نظام اداری

مقدمه

شواهد فراوانی وجود دارد مبنی بر این که هر چقدر به پایان سده بیستم نزدیک می شویم، موضوع فساد به عنوان یکی از مسائل فراگیر دهه آخر این قرن، اهمیت بیشتری می یابد. (به نقل از پل هیود، ۱۳۸۱) و رویکرد روغن کاری چرخ‌دنده‌های توسعه برای حل مساله فساد اهمیت خویش را از دست می دهد و این دیدگاه که فساد بیش از هر چیز همچون ماسه‌ای عمل می کند که منجر به اخلاص در روند چرخ‌دنده‌ای توسعه می شود، رونق پیدا می کند. بدین ترتیب امروزه مبارزه با فساد در صدر شعارهای انتخاباتی قرار گرفته و احزاب رقیب و رقبای سیاسی بدین وسیله از میدان به در می شوند (ربیعی، ۱۳۸۳). به اعتقاد اکثر متفکران، فساد یک بیماری انکارناپذیر در همه حکومت هاست و مختص یک قاره، منطقه یا گروه قومی خاص نیست و فساد در رژیم های سیاسی دمکراتیک و دیکتاتوری، اقتصادهای سوسیالیستی، سرمایه داری و فئودال یافت می شود و اقدامات فساد آمیز مربوط به زمان حال نیست، بلکه تاریخ آن به قدمت جهان است. از این رو قدمت فساد به اندازه قدمت مفهوم دولت است. در واقع هر جا که قدرت و ثروت متمرکز می شود و هر جا دولتی وجود دارد، فساد نیز وجود دارد (همان)

اما واقعیت امر این است که امروزه این پدیده در مقایسه بین دو دسته کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، در بین کشورهای دسته دوم بیشتر و شایع تر است و اکثر مطالعات و بررسی‌هایی که راجع به فساد صورت گرفته به نحوی به این کشورها مربوط می‌شده است. این کشورها اغلب از ساخت سیاسی شدیداً متمرکز عشیره‌ای و غیر دمکراتیک برخوردارند. دولت های آسان‌گیر، تمرکز شدید و بسیار ناکارآمد قدرت سیاسی، سوءاستفاده مقامات دولتی از قدرت سیاسی، سوء مدیریت، سیاسی بودن تخصیص منابع، نظام سیاسی - اقتصادی مبتنی بر افراد، اقتصادهای شدیداً تنظیم شده توسط بوروکرات‌ها، اطلاعات ناقص، عدم تقارن شدید اطلاعات، قوانین ضعیف و ناکارآمد، عقب ماندگی و ناکارآمدی تکنولوژی نظارت و نظام انگیزشی مخدوش، واقعیت اساسی بسیاری از کشورهای در حال توسعه است که همگی از نشانگرهای فساد هستند. (خضری، ۱۳۸۱)

فساد اداری، پدیده‌ای نوین نیست؛ پیدایش و گسترش آن، قدمتی به اندازه تاریخ اجتماعات بشری و تاریخ سازمان‌ها و نهادها دارد. فساد، از عوامل اصلی بازماندن نهادها و جوامع از دستیابی به اهداف، و از موانع اساسی رشد و تکامل آنها به‌شمار می‌آید. به همین دلیل، همواره کسانی که به فکر سلامت نظام اجتماعی بشر و رشد و تکامل آن بوده‌اند، در اندیشه پیش‌گیری و مبارزه با این پدیده شوم اجتماعی افتاده‌اند. پیامبران الهی و اولیای حق، در این میان نقش بسیار برجسته‌ای داشته‌اند. آنان مبارزه با فساد و تباهی و برقراری قسط و عدل در جامعه را

سرلوحه برنامه‌های تبلیغی خود قرار داده و در این راه، جان‌نثاری‌های فراوانی از خود نشان داده‌اند. (حسینی و شمس، ۱۳۹۱)

بیان مسئله

عوامل موثر بر فساد اداری در سازمان‌های دولتی کدامند؟ فساد در لغت به معنای تباهی و بطلان و نقیض صلاح است و فساد اداری مجموعه طرحها، تصمیمات، کارها، برخوردها و روابطی که در محیط اداره بر خلاف خط مشی عمومی کشور و قوانین حاکم بر جریان امور اداری و اهداف و منافع جامعه به وقوع می‌پیوندد و موجب تباهی منافع عمومی و مسخ و بیهودگی اداری میگردد. نظریه فیلسوفان اسکولاتیکی که فساد اداری را ناشی از حرص سیری ناپذیر انسان میدانند ناقص و ناروا است، چون تاثیر شرایط نهادی مختلف بر فساد اداری را نادیده می‌گیرد. نظریه فیلسوفان دوره روشنگری گرچه دقیقتر است اما هنوز محدود است زیرا فساد اداری را تنها در شکل غیر قانونی آن در نظر گرفته و به شکلهای قانونی فساد توجه ای نکرده است. برخی پژوهشگران امروزی فساد اداری را سوءاستفاده از قدرت دولتی بخاطر نفع شخصی تعریف کرده‌اند. (مردانی، ۱۳۷۵)

نظام اداری تأثیر بسیاری بر توسعه اقتصادی و سایر ابعاد اقتصادی دارد و نیز از آنها تأثیر می‌پذیرد که البته تأثیرات مثبت منوط به سلامت نظام اداری است. در واقع نظام اداری سالم، بستر سازی مناسب برای توسعه خواهد داشت. به همین نحو فساد در نظام اداری هم مانع مهمی در تحقق توسعه است. به عنوان مثال میتوان گفت: فساد اداری هزینه‌های اضافی سنگینی بر دولت و جامعه تحمیل میکند. این رقم سالانه در سطح جهانی مبلغی نزدیک به ۵۰۰ میلیارد دلار از داراییهای شرکتهای، سازمانها و افراد حقیقی را در بر می‌گیرد. از سوی دیگر آمار تخریبی این امر به حدی است که به دلیل گسترش نارضایتی عمومی در سطح جامعه به بی‌ثباتی سیاسی منجر می‌شود، و از طریق هدایت ناصحیح استعدادها و منابع بالقوه و بالفعل انسانی به سمت فعالیتهای نادرست برای دستیابی به درآمدهای سهل الوصول و بادآورده به جای شکوفا شدن این توانایها در مجاری سازنده، سوق داده می‌شود و لطمه جبران ناپذیری به اقتصاد فرهنگ جامعه وارد میکند. (نجاری، ۱۳۷۸)

فساد اداری بخش از مجموعه مسایلی است که سازمانها در دوره عمر خود به ناگزیر آن را تجربه می‌کنند. این مجموعه مسایل به معطلاتی اشاره دارد که به طور عمده ریشه‌های آن در خارج از سازمان قرار داشته ولی آثار آن سازمانها را متأثر می‌سازد. این معضلات به عنوان چالشهایی که همواره پیش روی مدیران هستند تلقی می‌شوند که به دلیل عدم کنترل سازمان بر علل پیدایی آنها، طبیعتاً کنترل آنها نیز بسیار دشوار است؛ به عنوان مثال فساد اداری تا حد زیادی از نظامهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی تأثیر می‌پذیرد؛ برای مثال بالا بودن نرخ

بیکاری، میزان سلطه روابط غیر رسمی و سنتی بر ارتباطات میان افراد، میزان بلوغ نظام سیاسی و... بر حجم فساد اداری یک جامعه تاثیر مستقیم می‌گذارد از طرفی فساد اداری به طور مستقیم بر کارایی نظام اداری، مشروعیت نظام سیاسی و مطلوبیت نظام فرهنگی واجتماعی اثرات ناهنجاری خواهد گذارد که این تعامل باعث ایجاد دوری باطل و مارپیچی نزولی می‌شود که در نهایت جامعه رابه افول خواهد کشاند؛ از این رو باید با پدیده‌هایی از جنس فساد اداری که ریشه در زمینه‌های گوناگونی دارند، بانگرشی سیستمی روبه‌رو شد و به تدوین راه‌حلهای جامع اندیشید

اهمیت و ضرورت تحقیق

یکی از ویژگی‌هایی که در تمامی مراحل توسعه بوروکراسی جدید در ایران مشاهده می‌شود مسئله فساد اداری است. و برای بررسی مسئله فساد اداری باید نخست آنرا تعیین کنیم. در گذشته فساد اداری را ناشی از حرص سیری ناپذیر انسان میدانستند و به عنوان مثال فیلسوفان اسکولاتیک قرون میانه درباره فساد اداری اینگونه می‌اندیشیدند. اما فیلسوفان دوره روشنفکری یعنی جنبش فلسفی قرن هجدهم که ویژگی بارز آن عقل‌گرایی بودونیز نظریه پردازان دولت دمکراتیک در قرن نوزده هم تعریف امروزی و دقیقتری از فساد اداری به دست داده اند که عبارت است از استفاده غیر قانونی از اختیارات اداری، دولتی برای نفع شخصی (حبیبی: ۱۳۷۵)

در حال حاضر فساد تقریباً در تمام کشورها وجود دارد؛ ولی مخرب‌ترین آثار را در کشورهای در حال توسعه به جای می‌گذارد. زیرا مانع هرگونه پیشرفتی در رشد اقتصادی و دموکراسی است. فساد سیاستهای دولت را در تضاد با منافع اکثریت قراردادده و منابع ملی را هدر می‌دهد، تلاش و انرژی مسؤولان دولتی و شهروندان را به پولهای باد آورده و کم زحمت معطوف می‌کند، رشد رقابت‌پذیری را دشوار می‌سازد، تلاش‌های فقرزدایی را ناکام می‌سازد و بی‌انگیزگی و بدبینی ایجاد می‌نماید. عارضه‌هایی که فساد ایجاد می‌کند طرح‌های توسعه مناسب در جنوب را نابود کرده و دوران گذار اقتصادی و سیاسی در شرق را دچار توقف ساخته است. در یک کشور توسعه یافته فساد می‌تواند در قسمتی از بدنه سیاسی رسوخ کرده باشد؛ ولی در یک کشور در حال توسعه که اغلب از نظام اداری و تشکیلات سیاسی ضعیف‌تری برخوردار است، مساله فساد می‌تواند گریبانگیر بخشی از کل نظام شده باشد. یکی از این نوع فسادی که بیشتر در جوامع بخصوص کشورما ایران وجود دارد فساد اداری است در واقع می‌توان گفت فساد اداری پدیده‌ای همزاد حکومت است. یعنی از زمانی که فعالیتهای بشر شکل سازمان یافته و منسجمی به خود گرفت از همان زمان فساد اداری نیز همچون جزء لاینفکی از متن سازمان ظهور کرده است. بنابراین می‌توان فساد را فرزند ناخواسته سازمان تلقی کرد که در نتیجه

تعاملات گوناگون در درون سازمان و نیز به مناسب تعامل میان سازمان و محیط آن به وجود آمده است. لذا ضرورت دارد تا با آگاهی و شناخت کافی از ابعاد و عوامل تاثیرگذار بر فساداداری در سازمان‌ها این موضوع مورد توجه قرار گرفته و مطالعات دامنه‌داری در این خصوص به انجام رسد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی ۱- تعیین عوامل مهم و تاثیرگذار در بروز فساداداری در سطح جامعه با تاکید بر ایران
هدف اصلی ۲- ارائه راهکارها و پیشنهادات موثر برای مدیران، جهت پیشگیری یا مقابله با بروز پدیده فساد اداری در سازمان‌های دولتی

اهداف فرعی

۱-۱- تعیین میزان تاثیرگذاری عوامل مدیریتی و سازمانی در بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی
۱-۲- تعیین میزان بازدارندگی بهبود عوامل مدیریتی و سازمانی از بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی

مبانی نظری

تعریف فساد اداری

تعریف فساد اداری: ریشه فساد فعل لاتین *rumpere* به معنای شکستن است بنا براین در فساد چیزی می شکند یا نقض می شود که آن ممکن است رفتار اخلاقی یا شیوه قانونی و غالباً مقررات اداری باشد. طبق تعریف بانک جهانی و سازمان شفافیت بین الملل، فساد سوء استفاده از اختیارات دولتی (قدرت عمومی) برای کسب منافع شخصی (خصوصی) است که این تعریف مورد توافق عمومی در جهان است و به طور ضمنی فرض شده است که مجموعه ای از قوانین و ضوابط مدون اداری وجود دارد که چهار چوب فعالیتهای مجاز اداری را تعیین می کنند، هر گونه رفتار اداری که مغایر با این قوانین باشد و در آن انتفاع شخصی مطرح باشد فساد اداری تلقی می شود. بدیهی است چنین تعریفی وقتی جامع است که قوانین و حدود آن کاملاً واضح و فراگیر باشد. فساد در جامعه نسبی است و با نظام ارزشی هر جامعه تعریف می شود. طبق تعریف بانک جهانی و سازمان شفافیت بین الملل: فساد اداری عبارتست از استفاده از قدرت عمومی برای کسب منافع خصوصی اداری، تحت تأثیر منافع شخصی یا روابط و علایق خانوادگی. (خلیل خانی، www.agahsazi.comnew)

برای فساد اداری تعاریف مختلفی ارائه شده است که روی هم رفته به چهار دسته قابل تقسیم بندی است:

۱. تعریف قانونی فساد اداری: فساد اداری عبارتست از استفاده غیر قانونی از اختیارات اداری/ دولتی برای نفع شخصی. چنین تعریفی از فساد هنگامی جامعیت می یابد که قوانین اداری کامل، واضح، عادلانه و فراگیر باشند و برای تمامی فعالیتهای دولتی و اداری ضوابط دقیقی را معرفی کنند. ایراد دوم که بر این تعریف وارد است این است که در هر جامعه‌ای گروهی از افراد، نفوذ و قدرت سیاسی بالایی دارند و می توانند برای سود شخصی قوانین را تغییر دهند که چنین رفتارهایی بر اساس تعریف قانونی فوقا فساد تلقی نمی شوند چون با نقض قوانین همراه نیستند.

۲. تعریف فساد بر مبنای افکار عمومی جامعه: برخی از محققان معتقدند که فساد اداری را باید با توجه به دیدگاههای عمومی مردم تعریف کرد. در این راستا اقدامی در چارچوب فعالیتهای اداری/ دولتی مصداقا فساد را می یابد که از دید مردم یک جامعه غیر اخلاقی و مضر باشد. مشکل مهمی که در این تعریف وجود دارد این است که اغلب اوقات دیدگاه همه مردم یکسان نیست.

۳. تعریف فساد بر اساس منافع عمومی: برخی از محققان فساد اداری را آن گروه از اقدامات کارمندان و مسؤولان دولت می‌دانند که نخست به منافع عمومی لطمه بزند و دوم هدف از انجام آن رساندن فایده به عامل کارمند اقدام کننده یا به شخص ثالثی که عامل را برای انجام این اقدام اجیر کرده است باشد. در این تعریف نیز مشابه تعاریف قبلی با این مشکل مواجه هستیم که ممکن است همه اقشار جامعه در مورد منافع عمومی برداشت یکسانی نداشته باشند.

۴. تعریف فساد اداری بر اساس نقش و وابستگی‌های اجتماعی و خانوادگی در تصمیمات کارمندان: تانزی معتقد است یک کارمند یا مسؤول دولتی هنگامی مرتکب فساد اداری شده است که در اتخاذ تصمیمات اداری تحت تاثیر منافع شخصی و یا روابط و علایق خانوادگی و دوستی‌های اجتماعی قرار گرفته باشد (صفری ونائی، ۱۳۸۰)

هیدن همیر، سه نوع فساد؛ فساد اداری سیاه (یعنی عملی که هم از نظر توده مردم و هم از نظر نخبگان سیاسی منفور است و عامل آن باید تنبیه شود، مثل دریافت رشوه برای نادیده‌گرفتن استاندارد و معیارهای ایمنی در احداث مسکن)، فساد اداری خاکستری (یعنی کاری که از نظر اکثر نخبگان منفور است، اما توده مردم در مورد آن بی تفاوت هستند) و فساد اداری سفید (یعنی کاری که ظاهراً مخالف قانون است اما اکثر اعضای جامعه نخبگان سیاسی و اکثر مردم عادی آن را آن قدر مضر و با اهمیت نمی‌دانند که خواستار تنبیه عامل آن باشند. مثل چشم پوشی از نقض مقرراتی که در اثر تغییرات اجتماعی ضرورت خود را از دست داده است) را از هم متمایز می‌نماید (حبیبی، ۱۳۷۵: ۱۶)

دو مکتب رقیب و متعارض در خصوص اثرات فساد بر کارایی و اثربخشی نظام اداری و توسعه اقتصادی:

۱- مکتب کارآمدی

مکتب کارآمدی فساد اداری، با تأکید بر ناکارآمدی قوانین و نهادها در کشورهای در حال توسعه، فساد اداری را روشی برای غلبه بر ناکارآمدی قوانین و مقررات می‌داند و معتقد است که فساد، نقش روغن را برای چرخ‌های خشک نظام بوروکراسی ایفا می‌کند، و رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری را تسهیل می‌نماید. بنابراین، طرف‌داران مکتب کارآمدی، فساد را هزینه کسب و کار می‌دانند که منفعت آن بیش از هزینه آن می‌باشد. به هر روی، فساد از نظر اثرگذاری، خنثی نیست. ادعاهای زیادی هست مبنی بر اینکه فساد اداری، پدیده‌ای کاملاً بد و منفی نیست و آثار مثبت نیز دارد.

۲- مکتب ناکارآمدی

گرچه مکتب کارآمدی فساد، بر مبنای برخی استدلال‌های تئوریک ارائه شده است، اما نتایج پژوهش‌های بسیاری که در سال‌های اخیر در زمینه اثرات فساد اداری انجام شده، استدلال‌های مکتب کارآمدی فساد را با چالش مواجه کرده و بیانگر این حقیقت است که فساد، حرکت به سمت توسعه را کند می‌کند

رایل و کولمن با ترکیب ابعاد مشترک فساد اداری - مالی، تعریف زیر را از فساد اداری - مالی ارائه داده‌اند. «فساد اداری - مالی رفتار منحرفی است که خود را در سوءاستفاده از وظیفه‌ای در سیستم سازمان و جامعه به نفع فردی دیگر یا نهاد و مؤسسه‌ای نشان می‌دهد. این سوءاستفاده از وظیفه توسط خود فرد یا کسی دیگر آغاز می‌شود تا به منفعتی برای خود یا طرف سومی منتهی شود. در نتیجه آسیب یا ضرری به سیستم سازمان و جامعه وارد می‌شود و انتظار می‌رود، اعمال فاسد در توافق مخفی و دو طرفه محفوظ بماند» (رایل و کولمن، ۲۰۰۸: ۲۵).

رویکرد هزینه - فایده بر این ایده مبتنی است که افراد در هر پست و مقامی، همواره کنش‌های خود را بر مبنای معیار هزینه - فایده تحلیل می‌کنند و اصولاً زمانی تن به اقدام می‌دهند که منافع حاصل از آن بر هزینه‌هایش بچربد. فساد اداری به مثابه اقدامی غیرقانونی، در بردارنده هزینه‌هایی برای افرادی است که به آن مبادرت می‌ورزند. بازداشت، تعلیق یا انفصال از خدمت، جریمه نقدی و به مخاطره افتادن حیثیت کارمندی که مرتکب فساد اداری می‌شود، از جمله آنها هستند. کیفیت و شدت این هزینه‌ها به عوامل مختلفی از جمله قاطعیت نظام قضایی در برخورد با مفسدین، کارایی سازوکارهای نظارتی و بازرسی در شناسایی موارد فساد اداری، حساسیت رسانه‌ها و افکار عمومی، کیفیت فرصت‌های شغلی در بازار آزاد و قبح و زشتی فساد اداری در فضای عمومی جامعه بستگی دارد. اگر نظام قضایی در پیگیری و مجازات مفسدان اداری سهل‌انگار و آسان‌گیر باشد، سازوکارهای نظارتی از اثربخشی لازم در کشف و شناسایی موارد فساد برخوردار نباشند و یا سیاستمداران در وقوع و گسترش فساد دست داشته باشند، هزینه‌های ارتکاب به آن کاهش و احتمال وقوع فساد افزایش می‌یابد. بنابراین، در این رویکرد، آنچه میزان تقاضا برای فساد را تعیین می‌کند، قیمت نسبی آن است. به بیان دیگر، کم هزینه

بودن فساد، احتمال ارتکاب آن را افزایش می‌دهد. حقوق و دستمزدهای پایین در بخش عمومی، برخورد جانبدارانه و ملاحظه محور نظام قضایی با مفسدان و نگرش ارزشی و حیثیتی به فساد اقتصادی در بخش عمومی قیمت نسبی ستاده فساد را کاهش داده و باعث ارزان شدن آن می‌شود. (خضری، ۱۳۸۱)

عوامل موثر بر فساد اداری

ماکس وبر نخستین کسی است که اصول بوروکراسی (توانسازی) را با انواع مشروعیت منطقی-قانونی ارائه داده است. طبق برخی از این اصول، شناخت میزان لیاقت و شایستگی هر فرد عضو سازمان در ارتباط با تخصص، کاردانی و آموزش اوست که باید از طریق ملاک‌ها و معیارهای معین تشخیص داده شود. و بالاخره بر اساس اینگونه اصول سازمانی مورد نظر ماکس وبر مشخص می‌گردد که صلاحیت هر فرد در سازمان و وظایف و مقام اداری وی از طریق قوانین و مقررات و معیارهای مشخصی تعیین می‌شود. به عبارت دیگر روابط سازمانها غیر شخصی است و ضوابط و مقرراتی حاکم بر این روابط است. حال آنکه در اکثر کشورهای جهان اسلام، توسعه بوروکراسی اکثرا در ارتباط با روابط شخصی و داد و ستدی است. کادو دادن و کادو گرفتن، نفوذ در سازمانهای اداری که در کلیه سازمانهای محله ای و منطقه ای و ملی اعم از بزرگ و کوچک، یکی از شیوه‌های موفقیت در کار مشتریان است. مثلا برای استخدام عضو، معمولا مدارک آموزش حداقل دیپلم و لیسانس ضروری است. اما انتخاب اعضا معمولا از طریق شبکه روابط خصوصی و اعمال نفوذ صورت می‌گیرد. یعنی برای استخدام هر سازمانی باید از طریق روابط خصوصی با صاحبان نفوذ اقدام کرد.

به همین ترتیب میتوان موارد زیر را که از مصادیق فساد اداری و رابطه شخصی داد و ستدی است و بین مقامات بالا و کادرهای پایین و متوسط و مشتریان معمول است به عنوان مثال ارائه نمود:

- ۱- داد و ستد رشوه برای برنده شدن در مناقصه های معمول در سازمانهای دولتی
- ۲- اخذ پورسانت از مبالغ قراردادهای، از پیمانکاران خدمات، خیابان و راههای شهری و غیره
- ۳- دریافت هدیه یا پول در ازاء انجام مربوط به اخذ موافقت اصولی برای تاسیس کارخانه
- ۴- اعمال نفوذ به همراه وعده های مادی برای اخذ پروانه بهره برداری از معادن
- ۵- توسل به دلال ها و واسطه ها یا ارتباط مستقیم برای تصویب و انجام طرحهای بزرگ کشاورزی
- ۶- نفوذ در دادگاهها برای برائت مجرم یا به حداقل رساندن محکومیت مجرمین
- ۷- داد و ستد کادوهای گرانقیمت یا هدیه های آنچنانی برای تصاحب پست های نان و آبدار

۸- زد و بند های سیاسی و اعمال نفوذ در تصاحب آراء انتخابات از طریق مسئولین انجام این امر
۹- رشوه دادن و رشوه گرفتن در تنظیم اسناد مالکیت از راه زد و بندهای اداری و حقوقی
۱۰- اقدام از راههای مختلف برای تطمیع مقامات بالا و تصاحب پست و مقام اداری، بدون شرایط
احراز مقام

۱۱- همکاری با شبکه های تبهکار تقلب در کنکورهای دانشگاهی یا اخذ و جعل دیپلم و مدارک
آموزشی

۱۲- اعمال نفوذ برای اخذ بورس تحصیلی برای وابستگان سرآمدان و سایر مشتریان
۱۳- هدیه دادن و هدیه گرفتن برای اعمال نفوذ در صادرات و واردات کالاهای غیر لازم یا
نامرغوب و پر درآمد

زد و بند و سوء استفاده های مسئولین در آزاد گذاشتن قاچاقچیان مواد مخدر و کالاهای غیر
مجاز اینها و امثال اینها از نمونه های فساد اداری معمول در سازمانهای اداری، اجتماعی،
اقتصادی، سیاسی وغیره در کلیه سطوح و در اکثر موسسات دولتی و غیر دولتی هستند که در
بسیاری از کشورهای جهان سوم به فراوانی به چشم می خوردند. معمولا کادوها و هدیه ها
عبارتند از اشیاء گرانبیقیمت و لوکس، همچون قالی و قالیچه، ظروف و کریستال ها، اشیاء و عتیقه
پر بها، تابلوها و آثار هنری باارزش، یا یک دستگاه آپارتمان، یک قطعه زمین مرغوب یا اتومبیل
وغیره و بیشتر از همه پول نقد یا چک که گاهی وسله رابطه ها و واسطه ها که مبلغ آن از قبل
باید مشخص گردد، میباشد. (گلشن فومنی، ۱۳۹۰: ۲۴۷)

در جوامعی که ساختار سیاسی به صورت تمرکزگرا می باشد و قدرت دولت در همه بخشها ریشه
دوانیده است، به گونه ای که انجام هر امری از امور مردم تنها با عبور از مجرای دولت امکان پذیر
می شود و سرنخ انجام همه امور به دست دولت و کارکنان دولت است، به طور طبیعی میزان
برخورد ارباب رجوع با دستگاههای دولتی افزایش یافته و همین افزایش تقاضا از طرف مردم و
کمبود منابع و امکانات از سوی دولت زمینه بروز فساد اداری را افزایش می دهد. در این سیستم،
هم ارباب رجوع برای تسریع کار خود و سبقت جویی از دیگران تمایل به رشوه دادن پیدا
می کند و هم کارمند به دلیل قدرتی که در خود می بیند و احساس نیازی که در ارباب رجوع
مشاهده می کند، اخذ رشوه را حق خود می شمرد (مودودی، ۱۳۸۱: ۱۱)

به طور کلی میتوان عوامل اصلی شکل گیری این پدیده را به سه گروه تقسیم بندی کرد:

۱- عوامل فرهنگی و محیطی

واقعیت این است که در نظام اداری کنونی، انتصاب و اختصاص پست های سازمانی بر مبنای
رفیق بازی و یا رشوه به صورت امری عادی درآمده و تبانی بین افراد متمول، سیاستمداران و
عوامل بوروکراسی اداری برای عبور از فیلترهای نظام اداری، یک جریان پذیرفته شده است. که
نتیجه آن بروز فساد بویژه در سطح کلان جامعه بوده است.

۲- عوامل شخصیتی

در تمام کشورها بویژه کشورهای توسعه یافته، برای پست های اداری و سازمانی شرایط احراز معرفی می‌گردد که انتخاب و انتصاب افراد بر مبنای آن شرایط صورت می‌گیرد. در محتوای شرایط احراز موقعیتهای اداری و دولتی، بخشی به ویژگیهای شخصیتی مدیر اختصاص داده شده است، علت آن نیز به اهمیت و نقش ویژگیهای شخصیتی مدیران در رفتارهای سازمانی بر می‌گردد که از خود نشان میدهند. در نظر بگیریید که بر مبنای رفیق بازی یا رشوه، فردی برای پستی انتخاب شده است که شرایط آنرا نداشته باشد، در اینجا بروز فساد امری اجتناب ناپذیر است.

۳- عوامل اداری و سازمانی

چیزی که در نظام اداری کنونی واقعیت دارد این است که واحدهای اداری معمولاً با تعداد زیادی از قوانین و مقررات غیر واقعی و یا غیر ضروری مواجه هستند، و ابهامات موجود در رویه های اداری و استانداردهای جاری کار، امکان هرگونه تصمیم و اقدامات خودسرانه ای را به کارگزاران آنها میدهند. به علاوه اینکه، فرایندهای پیچیده و چند لایه امور اداری نیز عامل تشویق مراجعان به پیشنهاد رشوه برای تسریع کار هستند. از طرفی دیگر کمی حقوق کارکنان بخش خدمات اجتماعی هم دلیل کاهش تدریجی مقاومت و عادت بعدی آنان به قبول این پیشنهادات است. (رفیع پور، ۱۳۷۹)

انواع فساد اداری:

فساد اداری به وضعیتی در نظام اداری گفته می‌شود که در اثر تخلفات مکرر و مستمر کارکنان به وجود می‌آید و جنبه‌ای فراگیر دارد که در نهایت آن را از کارایی و اثربخشی مورد انتظار باز می‌دارد. این تخلفات که مجموعاً به فساد اداری منجر می‌شود انواع گوناگونی دارند که رایج‌ترین آنها عبارتند از:

۱ - فساد مالی که خود به چندین نوع تقسیم می‌شود:

- ارتشاء؛

- اختلاس؛

- فساد در خریدهای دولتی از بخش خصوصی؛

- فساد در قراردادهای مقاطعه کاری دولت با پیمانکاران؛

- فساد مالیاتی؛

۲ - استفاده شخصی از اموال دولتی؛

۳ - کم کاری، گزارش مأموریت کاذب، صرف وقت در اداره برای انجام کارهایی به غیر از وظیفه اصلی،

۴ - سرقت اموال عمومی از سوی کارکنان؛

- ۵ - اسراف و تبذیر؛
- ۶ - ترجیح روابط بر ضوابط؛
- ۷ - فساد در شناسایی و مبارزه با قانون شکنی؛ (تساهل و تسامح نسبت به فساد)
- ۸ - فساد در آرایه کالا و خدمات دولتی؛
- ۹ - فساد در صدور مجوز برای فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی؛
- ۱۰ - فساد استخدامی: (عدم رعایت ضوابط و معیارهای شایستگی در گزینش، انتخاب و ارتقای افراد در سازمان). (فرهادی نژاد، ۱۳۸۰)

علل ظهور و گسترش فساد اداری

ظهور فساد اداری مستلزم وجود شرایط خاصی است و علاوه ریشه‌ها و عوامل تسهیل کننده‌ای دار دکه به‌طور خلاصه در زیر بررسی می‌شوند.

۱ - شرایط اساسی برای ظهور فساد اداری:

الف) تمایل: تمایل به ارتکاب تخلف در ذهن عامل آن قرار دارد. تمایل می‌تواند ناشی از عوامل متعددی باشد مبنی بر اینکه این عوامل از درون فرد نشأت بگیرد یا از محیط، چندان تفاوتی در نتیجه به‌وجود نمی‌آورد.

ب) فرصت: برای مبادرت به فساد اداری باید علاوه بر تمایل، فرصت مناسب نیز وجود داشته باشد. چنین فرصتی ممکن است در پی طراحی و تدابیر بلندمدت پیش بیاید و یا ناشی از تصادف باشد. چنانچه تمایل و فرصت اقدام به فساد وجود داشته باشد فساد متولد خواهد شد و در صورت مهیا بودن سایر شرایط رشد خواهد کرد. (فرهادی نژاد، ۱۳۸۰)

چارچوب نظری

در زمینه فساد اداری و راهکارهای مبارزه با آن، رویکردها و چارچوب‌های تحلیلی مختلف وجود دارد. هریک از این رویکردها، مزایا و معایب خاص خود را دارد که در این گفتار، جای بحث درباره آن نیست. چارچوب نظری مورد استفاده ما در این پژوهش، نظریه تانزی، رابل و کولمن ومکتب کارآمدی و رویکردهزینه-فایده می باشند که طبق این سه نظریات فساد اداری در مواقعی اتفاق می افتد که برای انجام دهنده منفعتی وجود داشته باشد ویا همچین برطبق این نظریات فساد می تواند تحت تاثیر روابط و علایق خانوادگی و دوستی‌های اجتماعی قرار گرفته باشد جوامع گرم که در آنها ارزشهای سنتی بر روابط بین افراد حاکم است (از جمله ایران) روابط خویشاوندی یکی از علل فساد اداری را تشکیل می‌دهد. در جامعه ایران اگر فردی در یک منصب اداری قرار بگیرد؛ خویشاوندان از او توقع دارند که در تصمیمات اداری، خویشاوندی را بر ضوابط موجود ترجیح دهد و چنانچه فرد، خلاف این عمل کند، جامعه ایرانی ارزیابی مثبتی از او نخواهد داشت.

مبانی روش‌شناسی

تحقیق به صورت فیش برداری و تحلیلی و کتابخانه ای می باشد.

بحث

برای درک بهتر علت گرایش به فساد، عده ای را تجسم کنید که بر روی یک پله برقی که به طرف بالا می رود، ایستاده اند و به راحتی به طرف بالا (برخورداری از رفاه و فرصتهای اجتماعی عالی) می روند که این پله برقی فقط برای عده معدودی از افراد جامعه است. بقیه مردم که اکثریت آنها تشکیل می دهند نیز می خواهند به آن پله بالا برسند، اما راهی ندارند به جز اینکه از روی پله برقی دیگری که به طرف پایین می آید با فعالیت و سرعت بسیار بیشتر حرکت کنند اما هرگز به آن نمی رسند مگر اینکه خود را از این قاعده خارج کنند. وضع کارمندان دولت و کارگزاران آن در جامعه امروز ایران شبیه به حرکت از روی پله برقی از نوع دوم است. کارمندان و کارگران با همسران و فرزندانشان در مقابل خود، افراد زیادی را می بینند که در رفاه کامل از پله های دستیابی به رفاه استفاده می کنند. از سوی دیگر از سوی دیگر مرتبا از سوی تبلیغات جنبه های گوناگون یک زندگی مرفه به آنها معرفی می شود. بنابراین احساس عدم وجود عدالت اجتماعی در نگارش و ذهنیات آنها موجب می شود که اعتقاد به نظام اجتماعی به قول دور کهایم: (وجدان جمعی) کاهش یابد و به عبارت دیگر، کنترل روانی افراد بر روی رفتار خود کم شود که نقش مهمی در آلوده شدن کارکنان به فساد اداری دارد امروز، کشور ما تشنه فعالیت اقتصادی سالم و ایجاد اشتغال برای جوانان و سرمایه گذاری مطمئن است. این امر نیازمند فضایی است که در آن سرمایه گذار، و صنعتگر و عنصر فعال در کشاورزی و مبتکر علمی و جوینده کار و همه قشرها، از صحت و سلامت ارتباطات حکومتی و امانت و صداقت تصدیان امور مالی و اقتصادی مطمئن باشند و احساس امنیت و آرامش کنند. اگر دست مفسدان و سوء استفاده کنندگان از امکانات حکومتی قطع نشود و اگر امتیاز طلبان و زیاده خوهان پرمدها و انحصار طلب طرد نشوند سرمایه گذار، تولید کننده و اشتغال طلب همه احساس ناامنی و نوسیدی خواهند کرد و تعدادی از آنان برای استفاده از راههای نامشروع و غیرقانونی تشویق خواهند شد برای حذف یا کاهش فساد اداری در نظام اداری و سطح جامعه، نیازمند برنامه‌هایی اساسی و همه‌جانبه هستیم که با تأثیر بر فرهنگ عمومی جامعه و ابعاد آن همچون فرهنگ و مدیریت سازمانی (به عنوان پدیده‌ای که به طور مستقیم از فرهنگ جامعه تأثیر می‌پذیرد)، پیش‌گیری از بروز فساد اداری را هدف قرار دهد، به جای آنکه از طریق طراحی رویه‌های تنبیهی و پس از وقوع با آن مبارزه کند. بنابراین اگر انسانهای سازمان سالم و پرورش یافته گردند، کار سالم سازی محیط سازمانی سریعتر انجام میشود و بصورت یک فرآیند مداوم در می آید. همچنین اگر عوامل سازمانی و مدیریتی حاکم متکی بر طرفداری از منافع گروه نباشد و در برخورد با گروه یا افراد خاص رفتار ویژه ای نداشته باشد، در واقع نوعی تبعیض گریزی و اجتناب از

تبعیض در رفتار اعضا مشاهده می‌شود. پایان سخن اینکه مبارزه با فساد مستلزم یک برنامه ریزی دقیق جهت شناسایی همه جانبه است.

خلاصه و نتیجه گیری و پیشنهادات

فساد اداری، پدیده‌ای است که در دنیای امروز به ویژه در کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل در سر راه پیشرفت جامعه، مطرح شده است و این پدیده توانسته صدمات جبران‌ناپذیری را بر روی سرعت حرکت چرخ توسعه جامعه ایجاد کند. تأثیر عوامل گوناگون در شکل‌گیری فساد، به آن ماهیت پیچیده‌ای داده است که در نتیجه آن، بسیاری از برنامه‌های طراحی شده دولت‌ها برای مبارزه با فساد به شکست انجامیده است. بنابراین، از گذشته تا امروز با وجود برنامه‌های اصلاحات اداری و قوانینی که برای مبارزه با فساد اداری یا تعدیل آن وضع شده است. مسئله فساد اداری حل نگردیده و ریشه آن کنده نشده است. سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که چرا چنین است؟ بی‌گمان، علت آن کمبود قوانین نیست؛ زیرا می‌دانیم که بخصوص در زمینه امور مالی برای جلوگیری از حیف و میل درآمدها و منابع مالی دولت، قوانین و مقررات و روش‌های نظارت و کنترل چندان مفصل است که اغلب دست و پا گیر بوده و باعث کندی اجرای برنامه‌ها و هدف‌های سازمان‌ها می‌شود. اما با وجود این، فساد اداری و سوء استفاده از منابع مالی عمومی همچنان یکی از مسائل مهم سازمان‌های اداری ماست. بنابراین، باید علت اصلی استمرار فساد اداری را در عوامل دیگری جست‌وجو کرد. عوامل فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و اداری از جمله عوامل مهم این پدیده به شمار می‌روند.

اگرچه جامعه ایران، جامعه‌ای توأم با گرایش‌های مذهبی و ملی است که همه آنها فساد را پدیده‌ای زشت دانسته و همواره بر مبارزه با آن تأکید کرده‌اند، با این حال، شاهد این هستیم که شیوع فساد در جامعه مسیر بسیاری از پیشرفت‌های اجتماعی و ملی را بسته و هزینه‌های هنگفتی را بر دوش کشور و در نهایت مردم گذاشته است. یکی از مهم‌ترین این هزینه‌ها در سطح کلان، افزایش فاصله طبقاتی میان طبقات اجتماعی غنی و فقیر است که پیامد آن احساس عدم وجود عدالت اجتماعی در نگرش‌ها و اذهان توده مردم است. از دیدگاه اسلامی، انسان موجودی اجتماعی است و بسیاری از عوامل رشد و تکامل یا عقب‌ماندگی و سقوط وی، در روابط اجتماعی‌اش با دیگران قرار دارد؛ از این رو، حساسیت به این روابط، و تلاش در جهت سالم‌سازی جامعه، از وظایف اصلی انسان‌هاست. از این‌روست که آیات و روایات بسیاری، از جهات متعدد و متنوعی، بر این وظیفه اجتماعی، دینی و سیاسی تأکید نموده و ابعاد مختلف آن را گوشزد کرده‌اند. علت برتری امت اسلامی بر امت‌های دیگر، عمل به همین فریضه دانسته شده است: امر به معروف را به منزله یک سازوکار نظارت اجتماعی، می‌توان چهار گونه دسته‌بندی کرد:

۱. نظارت مسئولان بر مردم؛ ۲. نظارت مردم بر مسئولان؛ ۳. نظارت مردم بر مردم؛ ۴. نظارت مسئولان بر مسئولان.

براساس مطالب فوق می توان نتیجه گیری کلی در زمینه کاهش و حذف فساداداری بدست آوردبراین اساس چون که ما در کشور اسلامی زندگی می کنیم بایدکارمندان بخش دولتی وخصوصی خودشان را با ارزشهای اسلامی سازکارکنندودر درجه اول برای بالا بردن سطح ایمان خودشان تلاش نمایندنبود ایمان در انسان مثل نبودترمزددر ماشین است اگرایمان قوی داشته باشندبه راحتی نمی توانند وجدان خود رابرای نفع شخصی وجمعی که حاصل ازانجام فساد اداری بدست می آیدرا زیرپا بگذارند یکی از اعتقادهای اسلامی که زمینه‌ساز تحقق خودکنترلی است، مسئله ارزش و کرامت انسان است؛ زیرا اگر انسان قدر و منزلت و جایگاه رفیع خود را بهتر بشناسد، دیگر به امور پست و آلوده شدن به زشتی‌ها رضایت نمی‌دهد. برعکس، شخصی که برای خودش ارزش و منزلتی قائل نیست؛ به هر ذلتی تن می‌دهد؛ چنین شخصی، خود از شر اعمالش در امان نیست و بالطبع، دیگران نیز از شر او در امان نیستند؛ چنان‌که امام هادی(ع) می‌فرماید: «هرکسی که در نزد خودش پست و بی‌ارزش است، پس تو از شر او در امان نباش» مبارزه با فساد و انحرافات اجتماعی، یکی از اصول و اهداف اساسی دین مبین اسلام است. بر این اساس، آموزه‌های دینی، سرشار از راهکارها و راه‌حل‌های پیشگیری از بروز فساد در جامعه و مبارزه با آن می‌باشد؛ چنان‌که پیامبران الهی و پیشوایان دین، در عمل نیز اهتمام جدی به این امر داشته‌اند.

جهت دستیابی به سازمانی پایدار و به منظور جلوگیری از بروز فساد در سازمانها، پیشنهاد میگردد:

آموزش کارکنان برای آشنایی با قوانین و مقررات تخلفات اداری، آئین نامه مبارزه با رشوه و قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مبارزه با فساد.

اتخاذ راهکارهایی برای افزایش ثبات و امنیت شغلی کارکنان و مدیران.

مشارکت دادن کارکنان در تصمیم گیری ها و استفاده از نقطه نظرات آنان.

توجه بیشتر به نظام انتقادات و پیشنهادات.

بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی کارکنان.

برخورد جدی با مدیران ارشد که دچار فساد و مرتکب تخلفات اداری می شوند.

اشاعه فرهنگ اسلامی از جمله مؤلف های قناعت، صداقت، انصاف، عدالت و.....

ترویج فرهنگ مناسب کار برای جلوگیری از کم کاری با تکیه بر ارزشها و هنجارهای اسلامی.

منابع:

- ۱- حبیبی، نادر (۱۳۷۵)، فساد اداری (عوامل مؤثر و روشهای مبارزه)؛ مؤسسه انتشاراتی فرهنگی و ثقی.
- ۲- خلیل خانی، بهرام، مقاله فساد اداری، www.agahsazi.comnew.asp?new.hd=
- ۳- ربیعی، علی (۱۳۸۳)، *زنده باد فساد*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ سازمان چاپ و انتشارات.
- ۴- رفیع پور. فرامرز، (۱۳۷۹)، *توسعه و تضاد*، شرکت سهامی انتشار.
- ۵- صفری، سعید، نائی، حمید رضا (۱۳۸۰)، *راهکارهای مبارزه با فساد اداری بر اساس ارزشهای اسلامی*، دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی، مردادماه.
- ۶- علی حسنی، عبدالحمید شمس (۱۳۹۱)، *Islām va Pazhūheshhāye Modirīyatī*، Vol.2. No.1, Fall & Winter 2012-13، شماره اول، پاییز و زمستان، صفحه ۸۱ - ۱۰۴.
- ۷- فرهادی نژاد، محسن (۱۳۸۰)، *فساد اداری و شیوه‌های کنترل آن*، دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی، مردادماه.
- ۸- گلشن فومنی، محمدرسول (۱۳۹۰)، *جامعه‌شناسی سازمانها و توانسازمانی*، انتشارات دوران، چاپ هفتم.
- ۹- محمد خضری، (۱۳۸۱)، *گزارش پژوهشی علل ایجاد و گسترش فساد در نظام بانکی کشور*، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۱۰- مردانی، بیوک (۱۳۷۵)، *سبب‌شناسی تخلفات مالی در دستگاههای دولتی و روشهای جلوگیری از آن*، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی؛ مرکز آموزش مدیریت دولتی واحد کرمانشاه.
- ۱۱- مودودی، ابوالقاسم، (۱۳۸۱)، *تحلیل جامعه‌شناسی از علل و چگونگی فساد اداری و راههای مبارزه با آن*، همبستگی.

۱۲- نجاری.رضا(۱۳۷۸)، **علل تخلفات اداری و چگونگی پیشگیری از آنها**، همایش نظام اداری و توسعه سازمان امور اداری و استخدامی، تهران ۱۷ و ۱۸ مردادماه .

منابع لاتین:

- 1- Kuhlmann, T.M. & Rabl, T. (2008), "Understanding Corruption in Organizations – Development and Empirical Assessment of an Action Model", **Journal of Business Ethics** (2008), Vol. 82, PP. 477–495 Springer.

لینک های مفید

عضویت
در خبرنامه

کارگاه های
آموزشی

سرویس
ترجمه تخصصی
STRS

فیلم های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سرویس های
ویژه